

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. дин Лиляна Симеонова на научните трудове, представени от доц. д-р Божидар Борисов Андонов – единствен кандидат в конкурса за академичната длъжност „професор” по професионално направление 2.4. Религия и теология, обявен в ДВ бр. 80/ 14 октомври 2011 г.

От приложените материали се вижда, че по отношение на придобитите научни степени, заеманите академични длъжности и представената научна продукция кандидатът доц. д-р Б. Андонов отговаря на изискванията за участие в конкурс за академичната длъжност „професор” според Правилника за приложението на ЗРАСРБ, чл. 60, ал. 1, 2, 3, и 4.

Ще се спра най-напред на научната продукция на кандидата. Публикациите на доц. д-р Б. Андонов, които са излезли от печат след неговата хабилитация в 2006 г. и с които той участва в конкурса, възлизат на 1 монография, 7 статии и 5 доклада от конференции, преработени в статии. Към тази продукция са прибавени текстовете на 1 статия, намираща се под печат и 5 непубликувани доклади от семинари и конференции.

Монографичният труд **Б. Андонов. *Теория на църковното красноречие*. София: „Изток-Запад”, 2011, 286 с.** се състои от предговор, увод, два основни раздела в изложението (съотв. I. Реторика и II. Омилетика), заключение, списък на съкращенията и на използваната литература. Авторът определя научната дисциплина омилетика като „теория на църковното красноречие” (с. 11), без обаче да има претенциите да представя „една завършена система на църковното красноречие” (с. 14). Едновременно с това той разглежда и взаимодействието между риториката и омилетиката с цел преди всичко да изясни както езиковата структура на църковната проповед, така и ролята на онези риторични прийоми, които ѝ придават динамика и цвят.

Преди да продължа с анализа на труда на Б. Андонов, бих искала да обърна внимание на факта, че в съвременната теория на омилетиката се

натъкваме на голям брой определения за това какво включва самото понятие „омилетика“. Тези определения варират в рамките на широк диапазон: в едната крайност са простите определения като напр. това, че омилетиката е „изкуството да се проповядва“ (*ars praedicandi*) или че тя представлява „учение за проповедта“, а в другата крайност са далеч по-обхватните и претенциозни дефиниции, като напр. тази, че омилетиката е „изучаване на анализа, класификацията, подготовката, съставянето и изнасянето на проповед“. Най-разпространената – и, по всяка вероятност, оказалата най-голямо влияние сред учените поне до края на XIX в. – дефиниция определя омилетиката като „клон от риториката, чийто предмет е съставянето и изнасянето на проповеди“. Нерядко се подчертава и влиянието, което схоластиката е оказвала върху структурата и похватите, използвани от омилетиката от XIII в. насетне, поне що се отнася до проповедническото изкуство в латинския християнски свят. Сред учените има спорове и за това какво трябва да се разбира под „омилетично съчинение“, т.е. дали това е само изградената на формални принципи проповед (била тя морална, догматична, историческа или литургична) или в тази категория влизат и още два типа съчинения – (а) по-свободната по своята структура омилия, която представлява коментар върху определен пасаж или тема от св. Писание, отразяващ схващанията на автора и (б) въпросо-отговорите на катехизиса. Що се отнася до мястото на омилетиката в богословието, трябва да се отбележи, че тя е свързана с всички богословски дисциплини и особено с практическото богословие, догматиката и екзегетиката.

В своя труд Б. Андонов практически се дистанцира от остарялата теза, че омилетиката е просто дял от риториката и се заема да проследи взаимовръзката между риторика и омилетика, за да разкрие същността на църковното красноречие и механизмите за неговото възприемане от аудиторията. В раздел I. (*Реторика*, с. 17-66) кандидатът прави кратък исторически преглед на развитието на риториката от появата ѝ в гръцка среда и

свързването ѝ с философията, та чак до Ренесанса и Хуманизма с характерното за тази епоха „завръщане” към класическите образци и маниерното им подражание. Специално внимание е отделено и на връзката между риториката и теологията, резултат от която е включването на риториката в омилетиката. Когато разглежда въпроса за използване на постиженията на риториката от омилетиката (с. 49-50). Б. Андонов изтъква, че като вкарва прийомите на риториката в служба на християнската проповед, Августин Блажени приема тристепенното деление на видовете реч, наследено от Цицерон. Самият Б. Андонов приема дефиницията за риторическото говорене на О. Фукс, за когото риториката е преди всичко убеждаваща комуникация, или вид говорене, което има едновременно комуникативна и аргументативна функция (с. 50-52).

Съвсем логично, на раздел II. *Омилетика* (с. 67-272) е отделено много повече място в труда на Андонов. В гл. 1. (*Теория на църковното красноречие*) от раздел II. Има известно повторение обаче на разгледана в раздел I. тема: става дума за 2.1. *Риториката в служба на омилетиката* (с. 71-81), която донякъде повтаря вече казаното в 2.1. *Използване на постиженията на риториката* (с. 49-50) от раздел I. От друга страна, в тази част от работата си Андонов разглежда някои въпроси от чисто методологическо естество, особено методите, чрез които се постига неразривната връзка между текста на св. Писание и проповедта. По този пункт в основата на разработката на Андонов е трудът на Й. Волф „Увод към проповедта” (Берлин, 1955), който определя и основните принципи, върху които трябва да се изгради една съвременна проповед.

В гл. 2. (*Проповедта – кратък исторически преглед*, с. 83-106) Андонов най-напред разглежда развитието на проповедта, като започва от времето на Христос, Апостолите и техните ученици и стига до IV в. Тук е отбелязан, макар и схематично, приносът на Иполит Римски и Ориген (с. 84). Последният, по мое мнение, заслужава по-голямо внимание от страна

изследователя, тъй като е автор на първия сборник с избрани проповеди и заслужено е получил званието „отец на проповедниците”. Повече внимание Б. Андонов е отделил на Августин Блажени и Йоан Златоуст – двамата най-изявени омилисти на Запада и Изтока, като едновременно с това подчертава различията в техния стил (с. 86-100). Андонов, разбира се, е прав като отбелязва, че чрез Йоан Златоуст църковното красноречие на изток отбелязва своя апогей (с. 100), но изложението му само би спечелило, ако беше привел няколко примера от неподражаемия, изпълнен с игра на думи стил на Йоан Златоуст. За него учителят му Либаний, който е смятан за един от най-големите ритори на късната Античност, казва: „Йоан щеше да ме наследи, ако християните не ни го бяха отнели”.

Необяснимо е твърде повърхностното споменаване – само в един абзац – на приноса на т. нар. триумвират от Кападокия – Василий Велики, Григорий Нисийски и Григорий Назиански, чийто стил е безспорно най-цветистият. Тримата не само бележат нов, по-висок етап в развитието на църковното красноречие в периода след обявяването на християнството за равнопоставена религия от Константин Велики, но и оказват голямо влияние върху по-нататъшното развитие на омилетиката, особено в православния свят. (Не съм сигурна дали от омилитата трябва да бъде отделена т. нар. изкусна църковна реч, за чийто основатели са споменати Кападокийските Отци – *ibid.*, с. 84.) Нещо повече: приносът на беседите, чиито автори са Кападокийците, далеч надхвърля областта на омилетиката – напр. беседата на Василий Велики, озаглавена „Към подрастващите” (*Ad adolescentem*), се превръща и в един вид наръчник на по-късните византийски автори (в т.ч. и патриарх Фотий), когато на последните им се налага да определят критериите, по които трябва да се подбират примери от античното литературно наследство с цел възпитаване на младежите в добродетел. През IV в. не само Изтокът, но и Западът има своите изтъкнати омилетици: такива са, наред със споменатия вече св. Августин, и св. Хиларий от Поатие, който с право

бил наричан „Чукът на арианите” (malleus Arianorum) и св. Амброзий Медиолански. Казано накратко, омилетиката на Константиновия IV в. заслужава по-обстояен и по-задълбочен преглед, тъй като именно тогава се формират основополагащите принципи на християнското красноречие.

Все в тази връзка трябва да бъдат споменати и някои по-късни църковници, които имат особен принос към развитието на омилетиката и нейното взаимодействие с другите богословски дисциплини. На запад през V в. се откроява фигурата на папа Лъв Велики, чиято проповед на тема „Християнино, помни достойнството си” има голямо значение за понататъшното разработване на темата за греха и изкуплението. През VI в. такава фигура на запад е папа Григорий Велики, който изнесъл 20 проповеди, а след това, вече неспособен да проповядва поради загуба на гласа си, бил принуден да диктува шепнешком следващите 20 беседи, за да бъдат записани. Той с особена настойтелност съветвал епископите да изнасят проповеди, основаващи се на принципа на църковното красноречие и ги заплашвал с отлъчване, ако откажат да вършат това. Нещо повече: неговата идея, че задължение на епископите е да изнасят проповеди, основани на красноречието, е залегнала в решенията на някои по-късни църковни събори както на изток, така и на запад – напр. т.нар. Пето-шести или Трулски събор (Константинопол, 692 г.) и поместните събори на франкския епископат в Арл, Майнц и Реймс, състояли се в 813 г., които задължили епископите да проповядват в неделя. Когато говорим за вкарването на принципите на старогръцката риторика в православната омилетика, не бива да пропускаме Фотий – най-видната църковна фигура на Изтока през IX в., в чиито омилии, както и в запазената част от кореспонденцията му, атицизиращият езиков стил се съчетава с обилно използване на цитати от антични ретори, преди всичко на Псевдо-Изоkrat и Демостен, както и с цитати от Отците на Църквата.

Давам си сметка, че монографичният труд на Б. Андонов е посветен на теорията, а не на историята на омилетиката. Затова и не смятам за нужно да засягам по-нататъшното равнище на омилетиката в исторически план – напр. в проповедническата дейност на някои ордени (доминиканци, францисканци, йезуити) или в творчеството на редица православни богослови. Ако си позволих горния кратък исторически екскурс, то е само защото тези по-ранни омилетици са изиграли голяма роля именно при изграждането на основополагащите принципи на теорията на омилетиката.

В останалата си част монографичният труд на Б. Андонов е посветен на „методологическия“ аспект в разработването на съвременната проповед, а именно нейната роля като модел на комуникация с аудиторията (с. 107-131), различните типове поведение на проповядващия (с. 131-145), стила и езика на проповедта (с. 145-195), нейната подготовка в зависимост от типа богослужение (с. 223-246) и сакралното пространство като място на проповедта (с. 246-258). Логичен завършек на труда е темата за т.нар. медийна омилетика (с. 259-272), която е разгледана в контекста на ролята на съвременните медии за разпространението на Божието слово. Списъкът на цитираната литература е впечатляващ (с.277-286), но едно бъдещо второ преработено издание на труда само би спечелило, ако към изключително немскоезичните публикации бъдат прибавени и релевантни публикации на други езици.

Трудът на Б. Андонов *Теория на църковното красноречие* представлява ценно помагало не само за студентите от богословските факултети, но и за всички бъдещи оратори, както църковни, така и светски. Той безусловно представлява интерес и за интересуващите се от други богословски дисциплини, каквито са напр. екзегетиката и практическото богословие.

Значителна част от останалите публикации на Б. Андонов са посветени на различните аспекти на съвременното обучение по религия. Интерес представлява статията му за използването на беседите на Йоан Злато-

уст в съвременното религиозно възпитание и обучение на подрастващите (*Богословска мисъл*, 2008: Supplementum, с. 144-159). Връзката между екзегетиката и проповедта, породена от факта, че и двете използват като първоизточник св. Писание, е разгледана сравнително подробно в статията *Благовестие на словото Божие* (сб. *Трансцедентални езици на метафизиката*, ЮЗУ-Богословски ф-т, 2009, с. 448-467). Сред разработките на Б. Андонов по въпросите на религиозното възпитание и обучение е и неговата статия за ролята на учителя по религия при преодоляването на синдрома „страх от училището” сред съвременните ученици в България (*Годишник на СУБ, клон Благоевград*, т. II, 2008 г., с. 56-61). Б. Андонов взема отношение и към въпроса за очертаването на стратегия за преподаването на религия в училище, в по-широкия контекст на изработването на образователни политики у нас (*Стратегии на образователната и научна политика*, бр. 2/ 2007, с. 128-135). Въпросът за ролята на религиозното обучение като фактор в борбата срещу новите религиозни движения у нас пък е разгледан във връзка със самостоятелността при избиране и формиране на вярата в съвременното семейство (сб. *Вероизповедания и нови религиозни движения в България*, т. I, С., 2007, с. 146-173). Темата за религиозното обучение в България е разгледана от Б. Андонов и в няколко доклада, изнесени на чужди езици в чужбина (главно на немски, но също така и на английски) и по-късно преработени в статии: те са публикувани в *Revista Ecumenică Sibiu*, II/3, 139-155; *Una Sancta* 2/2011, 142-143; сб. *Religious Education in Europe. Situation and Current Trends in Schools*, Oslo, 2007, 31-35).

Сред докладите, изнесени пред международни конференции и семинари и по-късно издадени като статии, има и публикации, засягащи мястото на България в определяне на духовната идентичност на Европа (*Baptistic Theologies*, 2/1 (2010), 37-41), ролята на БПЦ като гарант на националния суверенитет в съвременното развитие на България (*Ost-West Europäische Perspektiven*, 2009/4, 280-287). Не на последно място, Б. Андонов засяга и

въпроса за социалните ангажменти на религиозните общини в днешна България, особено ще се отнася до борбата с престъпността сред малолетните (*Съюз на Учените – Стара Загора*, Международна конференция, юни 2008 г.).

Разбира се, има и ред други теми, по които Б. Андонов е изнасял доклади на семинари и конференции, но в тесните рамки на една рецензия не мога да се спра на цялостната му продукция. Ще отбележа, че като цяло неговите научни и преподавателски интереси са разностранни, а познанията му по разглежданите въпроси – задълбочени. Тук трябва да се изтъкне и значителният преподавателски опит на кандидата, в резултат от дългогодишната му работа както в България, така и в Германия.

Без да смятам, че съм покрила напълно целия спектър от теми в научните дирения на доц. Божидар Андонов или пък че съм изброила всички аспекти на неговата дейност като преподавател, смятам, че и така направеният обзор дава ясно да се разбере, че той напълно покрива научните критерии за заемане на академичната длъжност „професор” в Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски”.

Като член на Научното жури по конкурса, обявен в ДВ бр. 80/ 14 октомври 2011 г., давам своя положителен вот за доц. Божидар Андонов.

11.1.2012 г.

Подпис: